

PETRONIUS ARBITER

SATYRICON

ЗАНЕПАД КРАСНОМОВСТВА

1. Хіба не дурноверхі також декламатори¹, які волають: «Подивіться на мої рани: я їх дістав на полі бою, боронячи нашу землю! Подивіться на моє сліпе око: я його втратив, захищаючи вас від ворога! Дайте мені проводиря – хай відведе мене до моїх дітей! Мої покалічені ноги² не в силі тримати тіла мого». Зрештою, їхню пустопорожню балаканину можна було б терпіти, хай би вони тільки навчали молодь красномовства. Але ж наслуховавшись їхніх пишномовних і безглузких орацій, вихованці риторичної школи починають їх наслідувати; коли ці вихованці виступають на форумі³, складається враження, неначе вони живуть у якомусь іншому світі⁴. Саме тому, я вважаю, і виходять діти зі шкіл круглими дурнями, що вони там не бачать і не *чують* нічого схожого на живу дійсність, їм усе

¹ *Декламатори* – вчителі красномовства, які вчили цього мистецтва методом декламації, тобто виголошування промов на фіктивні, далекі від життя теми, переважно у формі контрверсій, тобто судових промов з вигаданими казусами і заплутаними ситуаціями; іншим видом декламацій були свазорії – промови-роздуми міфологічних або історичних персонажів у якійсь надуманій ситуації. До наших днів збереглася збірка таких декламацій, автором якої є Сенека Старший (батько відомого філософа і письменника).

² *Покалічені ноги* – йдеться про варварський звичай підрізувати полоненим сухожилки, щоб вони не втекли.

³ *Форум* – головна площа римського міста, яка служила місцем судових засідань і народних зборів.

⁴ *...у якомусь іншому світі* – через практичну непридатність такого навчання, на що вказував згаданий вище Сенека Старший.

торочать про якихось піратів, що буцімто гасають з ланцюгами на березі моря, про тиранів, які пишуть укази, щоб сини відрубували голови своїм батькам, про непорочних дівчат⁵, яких, щоб урятуватися від чумної пошесті, за порадою оракула приносять у жертву по троє, а то й більше; та ще навчають говорити солодко та гладко, так що всі слова й діла – схожі на коржики, посипані маком і кунжутом.

2. Юнаки, яких напихають такими дурницями, не можуть, ясна річ, похвалитися мудрістю, як не можуть приємно пахнути ті, хто порається на кухні. Не ображайтеся, ритори, якщо я вам одверто скажу: це ви, нічого гріха таїти, передусім ви занапали красномовство. Через ваші пустодзвонні теревні воно одряхліло й занепало. У той час, коли жили Софокл і Евріпід, – майстри, що досконало володіли словом, ніхто не забивав голови юнакам безглуздими декламаціями. У ті дні, коли творили Піндар⁶ і всі дев'ять ліриків, до речі, не зважаючи на розмір Гомера⁷, ні один буквоїд не притуплював природних здібностей учнів. Та що там казати про поетів! Ні Платон, ні Демостен не витрачали часу на такі вправи. По-справжньому високе і, так би мовити, цнотливе красномовство притягає до себе природною красою: воно не пиндючиться і не маніжить. Лише недавно ця пустодзвонна й бундючна велемовність пролізла в Аteni з Азії і, немов лиховісна зірка, наслала пошесть, яка вразила уми м'олоді, сповненої шляхетних поривів. Закони красномовства були підірвані, і воно завмерло й заніміло. Сказати коротко: чи хто в пізніші часи досяг слави Тукідіда й Гіперіда⁸? Навіть поезія – і та втратила свій здоровий рум'янець, бо всі види літератури, так би мовити, живляться одним кормом, і ні один з них не спроможний

⁵ *..про піратів... тиранів... дівчат* – приклади фіктивних тем декламацій.

⁶ *Піндар* – давньогрецький лірик (VI–V ст. до н. е.), представник хорової лірики (гимни, похвальні оди, епінікії, тобто оди на пошану переможців в олімпійських та інших іграх). В елліністичну епоху був укладений список, т. зв. канон, дев'яти найславетніших грецьких ліриків.

⁷ Гомерові поеми «Ліада» й «Одіссея» написані дактилічним гекзаметром, ліричні поети користувалися іншими розмірами.

⁸ *Тукідід* – давньогрецький історик (бл. 460–396 рр. до н. е.); *Гіперід* – давньогрецький оратор (390–322 рр. до н. е.), сучасник Демостена.

дожити до сивої старості⁹. Ба більше, і живопис теж спіткала така сама доля, бо єгиптяни у своїй нахабності принизили до невпізнання високе мистецтво¹⁰.

3. Агамемнон перебив мене, бо не міг стерпіти, що я виступаю під портиком довше, ніж він у своїй школі.

– Юначе, – сказав він, – промова твоя не бере до уваги смак юрби і сповнена здорового глузду, що тепер рідко трапляється. Я не буду приховувати від тебе таємниць нашого мистецтва. Нічого дивного, що вчителі зловживають пустомовними вправами, бо, як то кажуть, з вовками жий – по-вовчому вий. Адже якби вони не вчили того, що до душі юнакам, то, за висловом Ціцерона, «залишилися б у школі одні». У цьому випадку вони поведуться точнісінько, як підлесники, які прагнуть, щоб багач запросив їх до себе на обід: лестять, усолоджуючи слух приємними для нього речами, бо інакше не доможуться його благоговіння. Так само вчитель красномовства: якщо, подібно до рибалки, він не настромить на гачок принаду, на яку рибина напевно клює, то так і буде собі сидіти на стрімчаку без надії на вилов.

4. Чим же можна зарадити цій біді? Слід суворо засудити тих батьків, які хочуть, щоб їхні діти здобули освіту без суворої наполегливої праці. По-перше, задля того, щоб задовольнити своє честолюбство, вони ладні пожертвувати всім на світі: навіть майбутнім власних дітей. По-друге, аби скоріше здійснити свої бажання, виганяють ще недовчених юнаків на форум і таким чином красномовство, яке вони ставлять понад усе на світі, довіряють недосвідченим молодикам. Якби вони змирилися з тим, що хід навчання має бути поступовим, що молоді учні мають жити свої уми тільки серйозним читанням і засвоювати основи філософії, що треба оголосити нещадну війну пустопорожнім словам і уважно прислухатися до промов тих, кого хочуть наслідувати, що юнацтву пора збагнути: сучасна

⁹ Ця критика – відгомін тривалої суперечки між аттікістами, тобто прихильниками природного стилю, які орієнтувалися на літературну мову аттічної прози, і азіаністами, тобто прихильниками пишномовного, патетичного стилю.

¹⁰ Ідеться про давньогрецьких живописців елліністичної доби (Нікомаха, Філоксена та ін.), які застосовували спрощені методи малювання (т. зв. *pictura compendiaris*), що використовувались раніше в єгипетському образотворчому мистецтві.

риторика вабить лиш зовнішнім блиском, – то тільки тоді високе красномовство знову здобуло б свою вагу і велич. А тепер хлопці в школах пустують, коли юнаки виступають на форумі, над ними сміються, але найгірше те, що недоук до самої старості не зрозуміє, що він недоук. Все ж аби ти не подумав, що я не схвалюю невибагливі імпровізовані твори, я й сам висловив віршем те, що думаю:

5. Стрімких вершин мистецтва хто сягнуть прагне, –
 Хай на високе зверне всі думки й дух свій,
 Хай звичаям додасть він простоти й гарту,
 Хай до палат не рветься, щоб зажить слави,
 Хай не летить, нахлібник, на шматок ласий¹¹.
 Хай у вині не топить він свого хисту,
 Отримавши оплату, – день при дні мімам
 В долоні хай не плеще, сівши в ряд перший.
 Ну, а коли його вабить Трітонії¹² збройної місто,
 Чи полюбились поля, де поселення лакедемонські¹³
 Чи володіння Сирен¹⁴, – нехай змолоду віршам послужить,
 Щоб до струмка Меонійського¹⁵ з радістю в серці припасти.
 Згодом він паству Сократову¹⁶, віжки напнувши, поповнить
 І Демостеновим словом дзвінким, наче зброєю, блисне.
 Потім римська юрба, обступивши його, нехай з мови
 Грецькі слова прожене, а тим самим дух його змінить.

¹¹ Римські письменники, як і адвокати, й учителі, жили в матеріальних нестатках, деякі з них користувалися милостинею багатих вельмож (про це – у сатирах Ювенала й епіграмах Марціала).

¹² *Трітонія* – Атена Паллада, дочка Зевса, богиня мудрості, ремесла й науки, оборонної війни, опікунка Атен.

¹³ Ідеться про острів Родос або про спартанську колонію Тарент у Південній Італії.

¹⁴ *...володіння Сирен* – тобто Неаполь, побудований, за переказом, сиреною Парфенопоєю. Атени, Родос і Неаполь належали до визначних центрів античної культури.

¹⁵ *Меонійський* – тобто гомерівський. Меонія – країна в Малій Азії, яку вважали батьківщиною Гомера.

¹⁶ *...паству Сократову* – ідеться про учнів грецького філософа Сократа (470–399 рр. до н. е.), найвидатнішим з яких був Платон. Знамениті античні оратори, як-от Ісократ, Демостен, Цицерон, Квінтіліан, доводили, що ораторам необхідно знати основи філософії.